

Grosz Artur

JÓB JÁNOS, BALASSI DRÁMÁJÁNAK MEGMENTŐJE

Váratlanul irodalomtörténeti érdekességű személlyé vált Fanchali Jób János, egy egyébként jelentéktelen lipitói nemes az 1600 körüli években. Az általa összeállított kódexben bukkantak rá szlovák és magyar kutatók Balassi Bálint szerelmi komédiája elveszettnek hitt teljes szövegére, a legrégebb szlovák szerelmes versekre, valamint számos más értékes irodalmi szövegre. Az irodalomtörténeti kutatás számára nem közömbös tudni, hogy kicsoda, miféle ember volt a szlovák és magyar reneszánsz irodalom termékeinek ez a jóízű gyűjtője. Az első tájékoztatást e tekintetben a kódex legfontosabb szövegeit közzéadó kiadvány már megadta.¹ Az ott ismertetett adatokat azonban sokszorosan felülmúlják azok, melyeket a volt Liptó megyei levéltárban találhatunk. Sajnos az 1589—1595. valamint az 1613—1630. közötti évekből a „liber causarum”-oknak nevezett jegyzőkönyvek érthetetlen módon elkallódtak. Így adataink ismertetésénél csak a megmaradt jegyzőkönyvi, valamint az okleveles anyagra szorítkozhatunk.²

1569-ben halt meg idősebb Jób Mátyás, aki mint a család egyetlen férfitagja osztatlanul bírta a családi birtokokat. Négy árvát hagyott hátra: a kiskorú ifj. Mátyást, Istvánt, Pétert és Jánost. A család prószéki birtoka egészen az 1590-es évekig osztatlan volt és miután az ifj. Mátyás elérte a nagykorúságot, az ő kezén maradt, amint ezt az 1583-ban végrehajtott nemesi összeírás is tanúsítja. János önállóan 1592. jan. 8-án szerepel először az ügyvédvalló jegyzékben (nem téveszthető össze a jkv-vel), ami minden valószínűség szerint már a családi birtok felosztását jelzi, amit a későbbi iratok is igazolnak. Ennek figyelembevételével születési évét kb. az 1565 körüli időre tehetjük. Halálának ideje pedig 1615 végére vagy 1616 elejére esett, mert egy még általa megkötött ügylettel kapcsolatban Thurzó György nádor 1616-ban kiadott parancslevele feleségét már özvegyként említi.³ Feleségének, Trombitás Margitnak a nevével 1602-ben találkozunk először. Valószínűleg a Polánszky-család sarjadéka, mert ennek egyik tagja, Bálint „alias Trombitás”-ként szerepel a jkv-ekben. A házasság gyermektelen lehetett vagy legalább is fiúutód nélkül maradt, mert János halála után, 1616 tavaszán, két testvére, István és Péter rátört az özvegy kuriájára, erőszakkal magához vette a kulcsokat és garázda módon járta be a helyiségeket, igényt tartva a János birtokában volt családi javakra. A Jób-család a XVI. század közepe táján az evangélikus vallás híve lett, de Jób János katolikusokkal is jóbarátságot kötött, mint Caspar Horvath de Vigla-val, aki özvegyének is pártját fogta fivéreivel szemben. (X, 135.)

A Jób-család szintén részt vett a lipitói nemesek végnélküli viszályaiban, kölcsönös erőszakosságaiiban és pereiben, melyek Balassi Bálint lipitói ténykedését is sokszor emlékeztetessé tették. A Jóbok azonban nem a lipitóújvári, hanem a likavai várurakkal Illésházy Istvánnal és nejével Pálffy Katával keveredtek hosszantartó viszályokba, mert azok tarnóci, szelnici és bobróczyi jobbágycsoportok állandóan pusztították a Jób-család Feketeerdő, Szvorád és Szokol nevű erdősegeit. Igaz, hogy ezek a perek még Jób János nagykorúsága előtt befeje-

¹ MIŠIANIK—ECKHARDT—KLANICZAY: Balassi Bálint szép magyar komédiája — a Fanchali Jób-kódex magyar és szlovák versei. Bp. 1959 (Irodalomtörténeti Füzetek 25).

² Az egykori Liptó-megye jegyzőkönyvei a miklósi állami levéltárban találhatóak. E forrásokra a jegyzőkönyv kötetszámanak és a lapszámnak a jelzésével utalunk a szövegben.

zódtek, mégis szemléltetően mutatják a légkört, melyben ő is nevelkedett. Érdekes ezért ennek a háborúságnak néhány epizódjáról megemlékezniük.

A per még javában folyt, amikor Illésházy, hogy a Jób-családot megfélemlítse, nagyarányú rablóexpediíót indított Prószék ellen. Jób Mátyás nevében az 1585. dec. 15-i megyegyűlésen Andaházy András emelt panaszt emiatt Illésházy főispán és Rakovszky János, Likava prefektusa ellen. Előadta, hogy legutóbb, a mindszentek előtti szombaton számos birtokuk jobbágyait fölfegyverezték és kapitányaik vezetése alatt rátörtek Prószékre.

Katonai rendben, ellenséges hadsereg módjára, vonultak fel. Teljesen kirabolták a községet, olyannyira, hogy sem a törökök, sem a tatárok nem értettek volna ehhez jobban. Elhurcolták összes szarvasmarhajukat, lovakat, ökrüket, tehenüket, libáikat, tyúkjaikat, mindenféle berendezést, szerszámot és értéktárgyat. A férfiakat összefogdosták és fogolyként magukkal vitték. Mátyás és fiverei nem mertek a hatalmas úr ellen rögtön vádat emelni, mert félték haragjától. Ehelyett több nemeset küldtek hozzá azzal a kéréssel, hogy adassa vissza az elrablott állatokat és holmit. Illésházy írásban kötelezte is magát, hogy mindent visszaad a tulajdonosoknak. Vissza is küldte a zsákmány egy részét és a telpeket, de visszahozta az elhurcolt egész berendezést és szerszámot, továbbá a pávákat, tyúkokat és libákat, valamint 40 bárányt, 1 tehenet és 1 lovat. Jób panaszára az alispán látszólag megindította az általános vizsgálatot (communis inquisitio) és erről referált is a gyűlésnek. Illésházy azonban a felső bíróságtól új ítéletet hozott és más úton akarta a pert folytatni. Tovább folytatta „rosszat-rosszra” halmozva, lelkiismeretét megterhelő cselekedeteit. Jób erdeiben kivágatta a fákat, és erőszakosan el is vitetett számos szálfát. Közben Rakovszky lett a megye alispánja, aki viszont megvádolta a prószékieket, hogy a vár szelniczi alattvalóit a nyílt országúton megrohanták, amikor az erdőbe indultak fát vágni. Ha tenyleg az erdőben a Jóbok fáját vágják, ott az erdőben kellett volna a vár alattvalóit lefogni, nem pedig a földesúri kiváltság ellenére nyílt országúton feltartóztatni.

Nem sokára a sok kárvallott nyílt útként megintertpellálta a főispánt, hogy miért nem jár el garázdálkodó jobbágyai ellen. Illésházy cinikusan azt válaszolta, hogy ő az alispánt bízta meg az ügyek elintézésével. Rakovszky erre, aki alispáni állása mellett, a megye engedélyével, megtartotta a likavai vár prefektusi hivatalát is — tehát teljesen Illésházy befolyása alatt állt — egyszerűen kijelentette, hogy egyéb elfoglaltsága miatt képtelen volt még az ügyekkel foglalkozni. Az elkéseredett Jób-család végül bosszút forralt, s mikor 1589 telén számos fuvaros fát szállított Prószékun át Likava várába, Jób Mátyás és fiverei több más nemesi családot rábírt arra, hogy együtt tartóztassák fel az egész kocsiszlopot. Megtámadták a karavánt, két fuvarost megöltek, másokat megsebesítettek, a fát pedig elkobozták. A főispán erre egyszerre hat liptói család ellen emelt vádat, a nemesek azonban esküvel tisztázták magukat a gyilkosság vádjá alól, mondván, hogy az nem az ő parancsukra történt. Arról nem olvasunk azonban semmit, hogy a vállalkozásban részt vett jobbágyok ellen megindították volna az eljárást. A Jóbok ugyanis végül arra kényszerültek, hogy 1589-ben Illésházyval a curia előtt ugyeszséget kössenek, igazuk dacára engedményeket téve a fakitermelés és a legeltetés ügyében.

Kiegészíti még az elmérgesedett Illésházy-Jób viszonyról alkotott képünket az az eset, melyről Jób Mátyás 1589 febr. 9-én számolt be a megyegyűlésen. E szerint Mindszenty Miklós, Likava várának oficiálisa két szelniczi jobbágy útján levelet küldött neki. A levelet nem adták át, mert a ház férfiai közül senkisémet volt jelen. (A levél tartalmát nem tudjuk, de biztosra vehető, hogy azt csak Illésházy tudtával küldhették.) A két jobbágy erre szekerével a kezében (securcelibus prae manibus) veréssel fenyegette meg nejét, amit ugyan meg nem tettek, de a legdurvább szidalmakkal halmozták el őt. Eközben kijelentették, hogy kár, miszerint nincs jelen sem férje, sem apja, azokkal bizony gyorsabban bánnának el és a ház felgyújtását is kilátásba helyezték. (VII, 288.)

Az a Jób János, aki ilyen légkörben nevelkedett, érthető módon a kor, egyik gátlástalan vagyonszerző nemesévé vált. Már az életéről ránk maradt első fontos adat is egy nem éppen dicsőséges aktus részeseként mutatja őt be. 1595 szeptemberében folytatták le felső rendeletre Paczóth András, Balassi Bálint sógora ellen a vizsgálatot a hibbeiek kárára elkövetett hallatlan erőszakosságok miatt. Paczóth András ugyanis abbéli haragjában, hogy a hibbeiek panaszukkal mertek az uralkodóhoz fordulni, véstörvényszéket alakított minden törvényes rendelkezés ellenére az alispán és a szedria tudta nélkül, a hibbeiek ellen. A véstörvényszék a hibbei bírók több elkövetőjével együtt engedtelenség címén a felségértés (!) vétkében bűnösnek találták és fej- és jószágvesztésre ítélték. Ezen bírák között szerepelt Jób János is. Mivel András csak alig néhány hónapja székelt Újváron, feltehető, hogy a bírák már Bálint idejében is bejáratosak voltak Liptóújvárra. Záborszky Márton, a hibbeiek ügyvédje, élesen kelt ki e véstörvényszék ellen, akik a törvénytelen eljáráshoz segédkezet nyújtottak és eltűrték, hogy Paczóth — bár a halálos ítéletet nem merte végrehajtani —, az elítélteket egy bűzös, kúszóktól hemzseggő, sötét pincebörtönben, béklyókba verve, kínoztatta. Az ítélet másik

részét azonban azonnal végre is hajtatta, fölvetette az elítéltek összes vagyonértékeit lefárlilag, állataikat a várba hajtatta, életáraikat kifosztatta, még a vetőmagot sem hagyván meg.

Jób János itt még egy másik nemesúr jogtalan eljárásához nyújtott segédkezet, rövidesen érkezett azonban az ő ideje is. A tizenöt éves háború folyamán a lipitói nemesek túlnyomó része, köztük János testvérei is, hadiszolgálatot teljesítettek a folyton ismétlődő közfelkelések során. János úgy látszik valami testi fogyatkozásban szenvedett, mert őt az 1601. évi sorozás alkalmával alkalmatlannak találták, s ezért egy jól felszerelt lovas állításra kötelezték. (VIII, 116.) Amíg azután testvérei, s rokonai az ország különböző részein hadakoztak, az otthonmaradt János, kihasználva társai háborús bajait és elszegényedését, mohó vagyonszerzésre adta magát. A háborús évek alatt a nemesség jövedelme erősen megcsappant, nem volt elég munkaerő, az otthon maradt öregek, az özvegyen maradt asszonyok sokszor nem tudták birtokaikat a gazdálkodás megnehezített körülményei közepette vezetni. A földbirtok hozadéka így csökkent, általános volt a képzényhiány, a drágasággal nem tudtak lépést tartani. A nemesek pénzzavarukban kénytelenek voltak egyes javaik zálogbaadásával segíteni. Jób János, aki e zavaros évek alatt valósággal Liptói megye bankárjává küzdött fel magát, örömet sietett bajbajutott rokonai, nemes-társai jószágait zálogba venni.

A következőkben felsoroljuk évek szerint a rendelkezésünkre álló anyagban található ügyletekről való följegyzéseket. Meg kell jegyeznünk, hogy ezek nem nyújtanak teljes képet birtokszerzéseiről. Ezeknél talán nagyobb számban a szepesi káptalan levéltára adhatna nekünk felvilágosítást:

1602. Dlhodulsky Anna, Záborszky Márton felesége óvást emel apja hosszúréti birtokainak eladása ellen. Az ügyletet a szepesi káptalan előtt kötötték meg, a per folyamán a zálogösszeg nincsen megemlítve. (VIII, 136.)

1603. Dlhodulsky János meg akarja fizetni Jób Jánosnak a portióért járó összeget és tiltakozik annak a becslésáron túl való birtokbavétele ellen.

Dlhodulsky András elzalogosítja egy benedekfalvi zsellérjét 50 frt-n.

Dlhodulsky György leánya, Zsuzsána, Dobák György szerény vagyonú nemes felesége, továbbá ugyancsak György lánya Margit, aki providus Gyuro János felesége volt, elzalogosítják dlhodukai (hosszúréti) portiójukat Jób Jánosnak és feleségének.

Jób Péter elzalogosítja prószéki szántóit egy jobbággal együtt 80 frt-n, rétjeit 50 frt-n. Palugyai Márton odaajándékozta jánosházi birtokrészét, azzal a feltétellel, hogy élete végéig tisztességes módon gondoskodik ellátásáról. (VIII, 140, 142, 153, 202.)

1604. Podthurney Tamás egy vavrisói zsellérjét 35 frt-n, Pataky Kristóf benusházi porcióját 35 frt-n adja zálogba Jánosnak.

Palugyay Gáspár elzalogosít 400 frt-n egy benusházi birtokrészét, amelyet Révay Ferencnek, előzőleg a szepesi káptalan előtt 350 frt-n adott át. Rövid idő múlva azonban visszavonja az alkut, mert János a kikötött 400 frt-t még nem fizette ki, eltiltja a notáriust a záloglevél kiadásától az összeg kifizetéséig. (VIII, 195, 210.)

1605. Palugyai János és Ferenc elzalogosítják jánosházi porcióikat 400 frt-n.

Podthurney Tamás az előző években a szepesi káptalan előtt elzalogosította több községben fekvő 3 és $\frac{1}{2}$ colonialis sessióját, a rajtuk élő 8 jobbággal 533 frt-n, amelyet most jószántából 610 frt-ra emelt. (VIII, 233, 237.)

1606. Royko Félix és József ugyancsak a szepesi káptalan előtt 550 frt-n elzalogosítják brnicei birtokrészeit. Ezt a zálogot tovább adja a zálogadó beleegyezését ki nem kérve, 700 frt-n, a brnicei Gylen családnak. (VIII, 250.)

1607. Andaházy Lőrinc a Bobrovniczky családdal közös szentannai porcióját elzalogosítja 60 frt-n, Mazlo György izpóci nemesi kúriájának az őt megillető részét a hozzátartozó kerttel és fundussal pedig 15 frt-n.

Podthurney András elzalogosítja egy zsellérjét 25 frt-n, Pataky Kristóf benusházi portióját 100 frt-n és végül Kabzan Miklós izpóci részét 40 frt-n. (IX.)

1610. Magnificus [1] Horváth Gáspár megengedi Jánosnak, hogy hosszúréti birtokán keresztül közlekedhessen, hosszúréti malmához. (IX.)

Jób János e különböző ügyletei során könnyen túltette magát a törvényes előírásokon. Annak ugyanis, aki birtokát eladni vagy zálogbaadni szándékozott, kötelessége volt erről előzetesen rokonait és szomszédait értesíteni, mert azok elsőbbségi joggal bírtak. Jób János olyan esetekben, amikor arra számított, hogy egy jómódú rokon átveszi a felkínált zálogtárgyat, a becslési árnál nagyobbát ajánlott fel, aminek fejében az eladó tudatosan elmulasztotta rokonai előzetes értesítését. Ilyen esetekben később perre került a dolog, melyekben Jób nagy jogtudásával mindig személyesen vállalta ügyei védelmét, sohasem bízta azokat ügyvédre. Ezek a perek az ő életében nem is értek véget. Jób János eleve számított arra, hogy az igazságszolgáltatás ólomlábon jár, s hogy a Tripartitum, melynek minden csinyját-

binját ismerte, lehetővé teszi az ügyek végnélküli elhúzását. Így azután a törvénytelenül megszerzett birtokok jóvedelmét nyugodtan élvezhette.

Megtalálta azonban ő a jóvedelemszerzés több más módját is. Jó példa erre a következő: 1603. május 14-én felolvasták a megyegyűlésen Thurzó György meghívóját Zsuzsanna lányának Perényi István ugocsei főispánnal Bicsén tartandó esküvőjére. A nászpár ajándékkárról való tanácskozások közben Jób János két remekművű, teljesen egyforma, aranyozott ezüstkupát ajánlott föl megvételre, alacsony áron, 50 frt-ért. A becslés szerint ezen 5 márkányi és néhány lat súlyban megmért kupák sokkal nagyobb értékű képviseltek. A megye a nagylelkű ajánlatot nagy hálálkodással el is fogadta. De az élelmes János nem minden utógondolat nélkül tette meg az ajánlatot. Mindjárt annak elfogadása után arra kérte a közgyűlést, hogy az újonnan megvett hosszúrétí fél kuriáját adóztatás tekintetében (connumeratio) csatolják prószéki kuriájához úgy, hogy mindkét kúriáját csak egy teljes kúriának számítsák. A megilletődött universitás eleget is tett János kérésének. (VIII, 156.)

Jób János földszerzési módszereit jól jellemzi a brnicei nemesekkel szemben alkalmazott eljárása. Prószék és Brnice községek között a határt egy a hegytetőn felállított kereszt jelezte. Jób János a keresztet túl, a brnicei oldalon Omasta Miklós nemesember szántóján lefoglalva a szántást végző ökröket is, egy kancát az ekével együtt, s a földet mindjárt a maga számára szántatta fel. Majd ezután kérte a két község közti határvonal új megállapítását. Omasta feljelentése szerint a hivatalos bejárást végző küldöttek „ex persuasione dominorum Jób” — talán arra céloz, hogy megvesztegették őket — az elszántott területet Prószékhez tartozónak jelentették ki. Mivel ez a döntés teljesen jogtalanul, pusztán Jób szavára, Omasta meghallgatása nélkül, jött létre, Jób nem várta be a peres eljárást, hanem barátait közvetítésre kérte fel. Omasta rá is állt az egyezsége, mert a brnicei nemesek szegények lévén nem szívesen bocsátkoztak volna a birtokon belül lévő Jóbbal hosszú és költséges pereskedésbe. Így azután Jób visszaadta Omasta két ökrét és kancáját, valamint ekéjét; birtokrészt pedig 100 frt. örökáron megvette. Ily fondorlatos tervszerűséggel sikerült a földéhes Jób Jánosnak már addig is hatalmas birtokállományát új szerzeménnyel gyarapítani.⁴

Végül hadd számoljunk be arról az épületes bejelentésről, melyet 1605. október 14-én Bobrovniczky István tett, fivére Mihály nevében a megyei közgyűlésen. (VIII. 233.) Előadta, hogy fivére, Mihály servitorságot vállalt Jób Jánosnál, de a kötelező egy évig nem maradt meg nála. István szerint János engedélyével hagyta el helyét. János egy szép napon magához hívatta Mihályt, ki a felszólításnak eleget is tett. János se szó se beszéd, őt azonnal lefogatta, bilincsbe verette és mindkét fülét lenyisszantotta (amputavit) és úgy, amint volt megbilincselve haza is küldte, ezzel akarván régi magyar szokás szerint, hűtlen emberét megbélyegezni. Ez a botrányos, brutális cselekedet párját ritkítja, még pedig a megyei jvk-ek állandóan beszámolnak a torzsalkodó nemesurak közti véres összeütközésekről. Meglepő azonban, hogy erről az ügyről többé nem esik szó. Talán azért mert a háborús zavarok miatt a sedria nem ülésezett, de az is lehet, hogy — amint az más felháborító esetekben is gyakran megtörtént — a felek egyszerűen kiegyeztek.

A közölt feljegyzések alapján hozzávetőleges képet alkothatunk Jób János jelleméről és egyéniségéről. Mint a reneszánsz-kor magyarországi feudális urai általában, ő is kiméletlenül, erkölcsi gátlások nélkül tört önző céljainak elérésére. E téren nem különbözött elődeitől és kortársaitól: Pekrytől, a Balassiaktól, Illésházyktól, a Paczóthoktól. De akárcsak nagy kortársainak, mint Balassi Bálintnak, vagy Illésházyinak, neki is volt érzéke az irodalom és művészet iránt. Testi gyengesége következtében távol maradt a háborúkból, és valószínűleg a liptói nemesek általánosan ismert vadászszenvedélyének sem hódolhatott. Így birtokainak gyarapítása és rendbentartása mellett maradt bőven ideje arra is, hogy irodalmi alkotásokat gyűjtsön össze és másoljon le. Egyáltalán nem rokonszenves jelleme és életmódja ellenére így szerezhetett mégis elévülhetetlen érdemeket, megmentve Balassi *Credulus*-át, számos más régi magyar költeményt és a legrégibb szlovák szerelmes verseket.

Adatok hiányában nem tudjuk, hol szerezte műveltségét, milyen iskolákat végzett. Fontos azonban tudnunk, hogy ekkor már Liptóban is virágzásnak indult az iskolaügy. Szentivánon, Miklóson, Nagypalugyán a földesurak, Boldogasszonyon az eklézsia tartott fenn iskolákat, melyekben gyakran kitűnő tanerők tanítottak. Miklóson pl. a kiválóan képzett Záborszky Márton volt az iskola rektora fiatal korában. Nagy áldozatok árán szereztek képzett tanárokat iskoláik részére a liptói városok, Rózsahegy, Hibbe, Németlipce is. Ezek élén rendszerint a külföldi egyetemét végzett evangélikus papok álltak. E városi iskolák életéből nem hiányoztak a színelőadások sem, így pl. Németlipcsen már a XVI. században

³ A miklósi lt. 1616. évi fasciculusában.

⁴ Erről az ügyről Palugyay Ferenc, négy szolgabíró és a három jurassessor aláírásával ellátott 1613. évi megyei okmányból értesülünk, mely a rózsáhegyi lt-ban található.

adtak elő színjátékokat (ludi literales), sőt a források színházról (theatrum) beszélnek. A felsorolt iskolák egyikében — hogy Prózéken létezett-e iskola, azt adatok hiányában nem tudjuk — vethette meg humanista műveltségének alapjait Jób János. Ez a környezet bizonyára hatással volt irodalmi tevékenységére, s esetleg a németlipcsei színelőadásoknak is részük volt abban, hogy a *Credulus* lemásoltatására vállalkozott.

Szent-Iványi Béla

BÉL MÁTYÁS ELSŐ NYOMTATVÁNYA ÉS IFJÚKORI TÖBBNYELVŰ ALKALMI VERSEI

Kassai Michaelis György (1640—1725), az u. n. Halle-wittenbergi Régi Magyar Könyvtár alapítója¹ gondosan gyűjtötte az alkalmi nyomtatványokat. A kor e divatos kiadványaiban egy vagy több szerző köszöntötte fel támogatóit, professzorait, barátait házasságkötésük, név- és születésnapjuk, vizsgájuk, tudományos sikereik, gyermekeik születése, kereszteleje, az újév vagy más ünnepek alkalmából, avagy fejezte ki részvétét az őket ért gyász napjaiban. A néhány lapos és igen csekély példányszámban kiadott nyomtatványok címlapja hízlegessel terjedős szöveg volt, melyet az alkalomra írt versek követtek. Ezek az irodalmilag legnagyobbreszt értéktelen kiadványok különös jelentőséget nyertek Michaelis wittenbergi gyűjteményében: a Németországban élő magyarországi protestáns emigráció és egyetemi hallgatóság életének, hazai és németországi kapcsolatainak fontos adatait őrizték meg.²

E gyűjteményben — mely a berlini Humboldt-Egyetem Finn-Ugor Intézetében van elhelyezve — Bél Mátyásnak (1684—1749), a magyarországi tudományos élet nagy művelőjének három alkalmi iratát találhatjuk. Mivel eddig a Bél-bibliográfiák nem foglalkoztak velük kielégítően, szükségesnek tartjuk kiadásukat.

I. Az első nyomtatvány címét — illetve a csonka példány két számozatlan lapját — Fitz József közölte először *Georg Michaelis Cassai und seine Bibliothek* c. munkájában az Aus des Forschungsarbeiten. der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin, Berlin 1927 c. kiadványban (144—145 l.). Bucsay is megemlíti jegyzetünkben közölt katalogusában (636 sz.), de Fitzre való hivatkozással nem adja teljes címét. A későbbi szóba jöhető művek nem vesznek tudomást róla.³ Pedig kétségkívül Bél Mátyás első nyomtatott munkájáról van szó: munkájának „sengéit ajánlja” Besztercebánya városa vezetőinek mint a városi iskola tanulója.

E munkát nyilván Besztercebányán írta, talán ott is nyomtatták, a chronogramm szerint 1704-ben. Az irat II. Rákóczi Ferencet már fejedelemnek nevezi. Ismeretes, hogy a szabadságharc vezérért Erdély rendjei még az 1705-ös szécsényi országgyűlés előtt 1704 nyarán fejedelmükké választották. Bél 1704. szeptember 10-én indult el Besztercebányáról a hallei egyetemre. A nyomtatvány keletkezési idejének határait tehát szorosabban is megvonhatjuk.

A 2 levélből álló (3 nyomtatott lap, a 4. üres) csonka és egyetlen példány a Finnugor Intézet VI. 4. jelzésű Occasionalia kötetének (20) 22 számú darabja.

¹ A halle—wittenbergi régi magyar könyvekről, melyek részben a hallei Egyetemi Könyvtárban, részben a berlini Humboldt-Egyetem Finn-Ugor Intézetében vannak, nyomtatott katalogust adott ki BUCSAY MIHÁLY: Régi magyar könyvek a hallei magyar könyvtárban. Altungarische Bücher der Ungarischen Nationalbibliothek in Halle a. d. Saale, Budapest, 1941 c. magyar és német nyelvű munkájában. Közli a könyvtár történetét és a róla szóló művek bibliográfiáját is.

² Az anyag társadalomtörténeti kiértékelésének első kísérlete: ALEXANDER TINSCHMIDT, Die Beziehungen zwischen Wittenberg und Ungarn während der Freiheitskriege von Thököly und Rákóczi (1675—1711) unter Berücksichtigung der Wittenberger Handschriften und Drucke in der Bibliothek des Finnisch—Ungarischen Institutes zu Berlin. Diplomarbeit, 1956. Kézirat a Finn-Ugor Intézetben.

³ LUDOVÍK V. RIZNER: Bibliografia Písomníctva Slovenského, Turč. Sv. Martin 1929, I. A—F, 102 l. — GULYÁS PÁL: Magyar Írók Élete és Munkái II. Budapest, 1940. 922. hasáb — HUBERT RÖSEL: Der Slovake Mathias Bél — ein bedeutender Mitarbeiter an den tschechischen Hallschen Drucken. Wissenschaftliche Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, Ges.-Sprachw. IV. (1954) 91—98 l. Közli Bél műveinek jegyzékét és a Béli-irodalom bibliográfiáját.

II. Az üdvözlő vagy részvétet kifejező versek egy-egy iratban igen sok esetben különféle szerzőktől különféle nyelven készültek. A Finn-Ugor Intézetben őrzött, túlnyomórészt Wittenbergben nyomtatott anyagban csak három nyomtatvány akad, melyben ugyanazon szerzőtől több nyelven jelentek meg költemények.⁴ Mindhárom a pietizmus főfészkében, Halleban készült. Kettőnek Bél Mátyás a szerzője, aki ezekben a versekben mutatja meg először a gyakorlatban a szlovák, német és magyar, tehát a hazájában beszélt három népi nyelv ápolásának szándékát, mely később oly eredményes alkotásokra vezetett. E nyelvek egyidejű művelésében a magyar kutatók 1945 előtt Bél hazafiságát vélték felfedezni, mely érzést e népek egy közös magyar hazában való zavartalan együttélésének helyeslésével azonosították. Kétségtelen, hogy Bél a közös Hungaria fennállása ellen tudatosan nem lépett fel, az ország hagyományos egységes szemlélete, melyet benne a német felvilágosodás államismereti tanítása is erősített, ezt teljesen megakadályozta. Átvette azonban a hallei pietizmussal együtt ennek egyik fő törekvését is, a népnyelvek ápolását. Eduard Winter hatalmas munkájában⁵ részletesen feltárta ennek a törekvésnek gazdasági (pontosabban üzleti), politikai és eszmei indítékait: a hallei mozgalom, mint a polgári öntudatosodás egyik szellemi megnyilatkozása a növekedő porosz államhatalom érdekében különös figyelemmel érlelte a népnyelvek ápolásával az ellenlábás, vegyes lakosságú Habsburg-Birodalomban az ott lakó népek nemzeté-válásának folyamatát. Bél, ha nem is tudatosan, egy olyan törekvés lelkes támogatója volt, mely törvénytelenül nem Hungaria összetartását, hanem nemzetállamokra való bomlását szolgált. Benne a magyar és szlovák nép nemzeté-válásának közös úttörőjét tisztelheti.

Az itt kiadott második nyomtatvány 2 példányban maradt fenn, mindkettő Berlinben van a fentebb említett VI. 4. Occasionalia kötetben a 71. és 198. darabként. Bél Mátyás kíván benne szerencsét Klement Márton beszercebányai városi főjegyző leányának Hainrich György Ulrik vármegyei fogalmazóval 1706. november 3-án kötött házassága alkalmából. Klement Márton neve már Bél legelső nyomtatványán is szerepel, Bél régi támogatója, akivel 1701 és 1704 között levelezett is.⁶ Klement fia, János Mihály, Rákóczi későbbi követője⁷ (1689—1720) Béllal együtt tanult Halleban és ő is üdvözölte hugát egy ugyancsak Halleban kiadott gratulációs nyomtatványban latin, magyar és német versekkel.⁸

Bél latin, magyar, német és szlovák versekkel fordul az új párhoz. E nyomtatványt először Hellebrant Árpád írta le: (Szabó-Hellebrant, Régi Magyar Könyvtár III. 4542), de tévesen csak „latin, magyar és német költemény”-t említ, Rizner bibliográfiai leírásában a verseket nem sorolja fel. Bucsay Mihály megemlíti jegyzetben (597. és 598. szám) „Tót vers is!”. Jóvátette Hellebrant mulasztását, de katalógusa kis elterjedtségének következtében a szlovák vers létezése nem vált ismertté. Gulyás Pál: *Magyar Írók Élete és Munkái* nem tér ki ilyen hibakiigazításokra, csak a Szabónál nem szereplő munkákat említi. Rösel idézett Bél-bibliográfiájában a szlovák irodalom ismeretében is csak Rizner adatait veszi át és magyarázatul hozzáfűzi: „es ist ein kleines Hochzeitsgedicht.”

III. A harmadik nyomtatványt Bél már hallei tanulmányainak befejezése után mint a Magdeburg melletti klosterbergi gimnázium tanára írta. Gyászolja honfitársát és volt diák-társát, a korponai Strba Györgyöt, ki 1708. március 5-én halt meg Halleban. A latin címlapot német, magyar s szlovák vers és ezeket egy latin epitaphium követi. E nyomtatványból szintén két példány ismeretes, mindkettő Berlinben van a Finnugor Intézet VI. 2. jelzésű Funeralia kötet (2°) 168. és az említett VI. 4. Occasionalia kötet 81. számaként. Hellebrant e nyomtatvány leírásánál (Szabó-Hellebrant III. 4638) sem említi a szlovák verset. „2 német,

⁴ Vö. TINSCHMIDT i. m. 100. 1.

⁵ EDUARD WINTER: Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde im 18. Jahrhundert. Berlin, 1953. — Die Pflege der west- und südslavischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert, Berlin, 1954. — Die tschechische und slowakische Emigration in Deutschland im 17. und 18. Jahrhundert, Berlin, 1955.

⁶ Levelezésük a budapesti Orsz. Széchényi Könyvtár Kézirattárában.

⁷ SZALAY LÁSZLÓ: Klement János Mihály, II. Rákóczi Ferenc követe Berlinben, Hágában, Londonban. Századok, 1870. 1—13. 73—87. 1. — JOSEPH FIEDLER: Actenstücke zur Geschichte Franz Rákóczi's und seiner Verbindung mit dem Auslande. Aus den Papieren I. Ladislaus Kökényesdi's von Vetés, 2. Johann Michael Klement's. Fontes Rerum Austriacarum Dipl. 17. 1858. — KARL VON WEBER: Aus vier Jahrhunderten. Mittheilungen aus dem Haupt-Staatsarchive zu Dresden, Leipzig, I. 1857. 167—242. 1. — E munkák Klementről szóló anyagának ismertetései: LÁNCZY GYULÁTÓL, Századok, 1869. 106—118. 1. Valentinus Bujdosótól, Századok, 1870. 102—114. 1., 168—185. 1.

⁸ Finn-Ugor Int. Berlin, VI. 4. Occasionalia Nr. 72. és 199. (SZABÓ—HELLEBRANT: RMK III. 4545., Bucsay: 599. és 600. sz.)

1 magyar, 1 latin költ.” megjegyzése viszont rávezet a szlovák versek elhallgatásának okára. Mind az előző, mind ebben a nyomtatványban a német és szlovák versek azonos gót betűtípussal vannak szedve. Feltehető, hogy a Halléban gyorsan és meglehetősen felületesen dolgozó kutató⁹ a szlovák költeményeket közös külsejük következtében németeknek ítélte. Rizner e nyomtatvány leírásánál sem említi a verseket. Bucsay (615. és 616. sz.) jegyzetben ismét közli: „Cseh vers is!”, azonban nem igazítja helyre Hellebrant azon állítását, hogy 2 német költemény szerepel. Rősel Riznerre és az újabb szlovák adatokra hivatkozva csak ennyit jegyez meg: „die Schrift stellt ein Gedicht dar”. Egyik későbbi munkájában¹⁰ figyelmetzt ugyan Bél alkalmi nyomtatványainak többnyelvűségére, de a szlovák verseket nem említi.

A nyomtatványok szövegei :

I.

1. 1. | A lapok számozatlanok|

Σὺν τῷ Θεῷ! | Tekintetes, Nemes, Nemzetes és Mindennémű | Nagy Betsületre méltó Patronus URAINAK, 's a' t. | Tekintetes, Nemes és Nemzetes, Idősb | VEISZ GYÖRGY URAMNAK, | Szabad és Királyi Befztercze Bánya Városának p.n. Erdemes Birájának, 's a' t. | Tekintetes, Nemes, és Nemzetes | FISCHER MIHALY URAMNAK, | Méltóságos Fejedelem, Felső Vadálzi RAKOCZI FE- | RENCZ, Kegyelemes Urunk ő Nagysága Befztercze Bányai | Ertz-Műhelyeinek Fő Inspectorának 's egyfzer'smind | azon Városnak egyik Erdemes Belső Tanátsos Urának, | Tekintetes, Nemes és Nemzetes | KLEMENT MARTON URAMNAK, | azon Város Belső Tanátsának egyik érdemes URANAK, | 's egyfzer 's mind ditsiretes Fő Notáriusának, 's a' t. | Nemes és Nemzetes | DAVIDIS GASPAR URAMNAK, | azon Város Belső Tanátsának egyik érdemes | URANAK, 's a' t. | Nemes és Nemzetes | MERVALT ISTVAN URAMNAK, | azon Város Belső Tanátsának egyik érdemes | URANAK, 's a' t. | Nemes és Nagy Betsületre méltó | KMETOVINI JANOS URAMN: | azon Város Belső Tanátsának egyik érdemes | URANAK. | Nemes, Nemzetes és Tudós | MOLLER CAROLUS UR: | Nemes Zólyom Vármegyének 's egyfzer's mind | azon Befztercze Bánya Város érdemes P h y f i c u s - | fának és Orvos Doktorának, s a t. ||

2.1.

Nemes és nagy betsületre méltó, | ZACHÁRIDES JANOS, URAMNAK, | azon szabad és Királyi Befztercze Bánya Városának ér- | demes Orátorának, és a' külső Tanátsnak | egyik Affefforának. | Nemes és Nemzetes | BOHUS ADAM | Uramnak, Zólyom Vármegyé- | nek hites Affefforának, 's egyfzer 's mind azon Város külső | Tanátsának érdemes Tagjának. | Nemes és nemzetes | SEXTIUS DANIEL Uramnak, Nemes Zólyom | Vármegyének hites Affefforának, 's a' t. | Nemes és Betsületes | NIGRINI JANOS Uramnak, azon Város | ditséretes Számtartójának. | Nemes és Nemzetes | KLEMENT SAMUEL Uramnak, azon Város | érdemes Notárius Adjuctusának, | Nemes és Betsületre méltó | LANG ISTVAN Uramnak, azon Város | Külső Tanátsának érdemes Tagjának | Nemes és Betsületre méltó | BENEDICTI JANOS Uramnak, azon külső | Tanátsnak érdemes Tagjának. | Nemes és Nemzetes | KRAUDI JANOS Uramnak, azon külső | Tanátsnak érdemes Tagjának. | Nemzetes és Betsületre méltó | BREWER JANOS Uramnak, azon külső | Tanátsnak érdemes Tagjának. | Nemes és Nemzetes | HENZELI JANOS, Uramnak, azon külső Tanátsnak érdemes Tagján | Nemes és Nemzetes | VINT MIHALY Uramnak, azon külső Tanátsnak érdemes Tagjának | Nemes és Nemzetes | KRAUDI ADAM Uramnak, azon külső Tanátsnak érdemes Tagján: | Nemes és Nemzetes, | GABON ILLYES Uramnak, azon külső Tanátsnak érdemes Tagján: | Nemes és Nemzetes | KRAMER BALINT, Uramnak, azon külső Tanátsnak érdemes Tagj: | Nemes és Nemzetes | SEXTIUS PETER Uramnak, azon Város Lakosának 's a' t. | És az egész Magyar Haza Igaz és Kerefztyén Fiainak, békeséget minden lelki telki jókkal | kívánván a' JESUS Kriftusban, ezen munkátskájának fengéit ajánlja. | Otsovaj BÉL MÁTYÁS, azon Befztercze Város A.C | Oskolájának egyik tanuló Tagja. ||

⁹ FITZ JÓZSEFnek a szövegben idézett m. 143. 1.

¹⁰ HUBERT RÖSEL UND ANTON BLASCHKA: Bél-Briefe in Deutschland. Sonderdruck aus der Wissenschaftlichen Zeitschrift der Martin-Luther-Universität Halle-Wittenberg, VII. (1958) Gesellschafts — und Sprachwissenschaftliche Reihe. 406 1.

3. 1.

1 Pét.2:1,2. | Annakokáért le-vetvén minden gonofzságot, minden álnokságot, kép-
mutatásokat, | irigységeket és minden rágalmazásokat, mint moltan fzületett gyermekek,
az | Iften befzedének ama tífza Tejét kívánnjuk, hogy ennek általa nevedek- | nénk. Mert |
1 Tim.4:8. | Az Iftenitífzélet mindenre hafznos, mellyek igireti vagyon e'Világon, és
a' | más Világon való meg-ajándékoztatásáról. | 1 Pét. 1: 22. | Azért a mi Lelkeinket meg-
tífztitván, és Izent Lélek által, engedvén az igaz |ságnak, a kép mutatás nélkül való atya-
fiúi Izeretettel, tífza Izüvbül egymást | igen Izeressük. | 1 Pét. 3:8. | Továbbá minyájan le-
gyünk egyesek, egymásnak nyomorúságán egyaránt bánkodók, | atyafiúi Izeretettel fel-
ékesítették, irgalmasok, kegyelmesek. Nem fizet- | vén gonofzfzal á gonofzért, vagy Izi-
dalmmal a' Iziadalomért, hanem | inkább jót mondván, úgy mint kik tudjuk, hogy erre hivat-
tattunk, hogy az | áldást örökség Izerént el-vegyük. Mellyért | D I C s I r e t D I C s ö s é g |
I s t e n n e k a D a s s é k | E' napokban 's örökké, Amen. ||

II.

Votvm | *ΤΕΤΡΑΓΩΤΤΟΝ* | qvod, dvm | Generovs Dominvs | Georgivs Vlricvs |
Hainrich, | Comitavts Nagy-Hontensis Iyrvatvs | Assessor, Nec Non In Montanis etc. | Vrbv-
rarivs, | Nobilissimam Et Virtvtibvs | Ornatissimam Virginem | Annam Catharinam | Klement,
| Generosi Atqve Nobilissimi | Dn. Martini Klement, | Liberae Regiae Montanaeque
Civitatis Neoso- | liensis Syndici Primarii, Senatoris Dignis- | simi, Nec Non Comitavts
Zollensis Asses- | soris Gravissimi etc. | Filiam|Vt Primoganitam, Ita Carissimam | Anno M DCC
VI. die 3 Mens. Novembris* | inter cumulatos applausus | Solenni Ritv | Matrimonio Sibi
Ivngeret, | debiti memor officii | Sic Nvncupabat | Matthias Bel, | Otsouiensis Hungarus
SS. Theol. Cultor. | Hallae Magdebvrgicae, Litteris Orphanotrophi.]

Georgivs Vlricus Haeinrich Sponsvs,
Et Anna Catharina Klement Sponsa.

ΑΝΑΓΡΑΜΜΑ

Sit nunc Coniugis Abraham! Nupta Sarah! has insignes preces Ille coronet!

ἘΞΗΓΗΣΗΣ

Vir coniux Abraham si nunc sit, nuptaque Sarah :
Dic, melius possit coniugiumne dari?
Scilicet Abramus multa pietate coruscus,
Propitium sibimet sensit vbique Devm.
Promissisque Dei suffultus mille malorum
Magnaninis lernas spernere doctus erat.
Nam circumdederat Summi benedictio fausto
Huic capiti innumeris tempus vtrumque bonis.
Ipse tibi, inquit(a), ero clypeus: mihi crede, labore
Praemia digna tuo me tribuente feres.
Talis sit coniux Abraham, qui Numinis alti
Fretus Amicitia non male tempus agat.
Candida condecoret pietas, actusque gubernet
Omnes, et fato candidiore beet.
Sed coniux Abraham fuerit quoque coniuge Sara
Dignus, quae diues sit pietate pari:
Quam constans ornet patientia rebus in arctis,
Tempore quae nullo nolt adesse viro.
Quam submissus amor decoret studiumque mariti,
(b)Vt Sarae dici filia iure queat.
Coniugium vestrum tale vt sit, nuncupo vota:
Sit coniux Abraham, nuptaque vera Sarah.
Has Devs ille preces insignes, quaeso, coronet!
Multaque prosperitas cingat vtrinque latus!

* A nap és hónap kézírással van kitöltve.

*B succedit in locum τοῦ V. nam ὁ Beth eine dagesch in ἡ voce hebraea אברהם legitur
vt ὁ Vav.

(a) Gen XV, 1. (b) I Pet. III, 6. 1. seqq.

Meltán bölts Salamon azt*mondgya bóldognak,
Ki gondgyát viselvén élete folytának,
Szerit tette okos, drága jó Aszszonynak,
S-úgy vette eleit sok bajos gondgyának.
Mert valóban ritka kints a' jó Feleség,
Kiben tiszta elem s-szeplőtelen Szűzség
Isten félelmével szép szemérmesség
Találhatnék, s-azzal az drága Böltsesség.
Találtatik ugyan, Falu, Kastély, Város.
A'ki rakva vagyon sok lyánnyal, ki áros:
De ezekhez kapni nagy gyakorta káros;
Sött él'nek rendében igen igen bajos.
Ez szép, de a'mellett nintsen gazdagsága;
Gazdag amaz; viszont kedvetlen rutsága;
Szép gazdag-is másik; de oktalansága
Jó széréntiséjének gátot s-tövist vága.
Hát hol találtatik a'ki Istent félne?
S-a'mellynek szivébe az hívság nem férne?
Hol léssen az mondom! a'ki szűzen élne?
S-a'gonosz világtul az Istenhez térne?
Vajha sok Vö-legény ezt' jól meg gondolná,
S-tsenedessen magában jól meg-is fontolná,
S-az elgondolt Személyt mind addig vizsgálná,
Meddig jönak, böltsben, azt' lenni találná.
De azt' el felejtvén, ez gazdagságra vár,
Amaz nagy fáradvá deli test vtán jár,
S-az nem gondolná, ottan leli nagy kár,
Kit régen keresett el-is nyerje ámbár.
Mert vallyon mit használ a' gyenge kényesség?
Mit hozhat magával sokszor a'Nemesség?
Mit ád a' gazdagság,** mit használ a'Szépség?
Hogyha nints'mind azzal, belső lelki Epség?
Nemzetes Vö-legény ezt' jól meg gondoltad,
S-okossan megadban jól meg-is fontoltad,
Midőn Kedvesedet mind addig visgáltad,
Mig azt' jönak lenni meg nem tapasztaltad.
Ió-is ugyan, s-okos, deli testü, szép-is,
S-a mellett pediglen, szűz, Istenfélő-is,
Szelédy [!], alázatos, tsendes, jó munkás-is,
Egyébrül nem szóllok, mert meg vagyon az-is.
Téhát kiket Isten! most kötöttél egyben,
öntvén szűz szerelmet tiszta s-jó Szivekben,
Eltessed két testben, de egyes lélekben,
S-ugy tellyék szent kedved egész életekben.
Igy! ez'Nemzetes Pár kegyelmedben éllyen!
Bő áldomással házok, ágyok tellyen!
Gyász, kettős akarat, tüle meszsze kellyen!
S-Veszélytül se-féllyen, mondgyad Echo: *Ellyen!*

Wie mancher sehnet sich zum Ehstand zu gelangen,
Und meint, bey selbigen sey stetes Wohl vermacht;
Wahr ist es! Wenn er nur mit Gott wird angefangen,
Und dieses Liebes-Band in keuscheit wird bedacht.
Wie viele aber sind, die dieses Zwecks verfehlen,
Und nur in eitler Lust zum Ehestande gehn.
Darum kein Wunder ist, dass sie bey blinden Wehlen,
Die gantze Lebens Zeit ihr Unvergnügen sehn.

* Példa besz. XVIII. 22. XIX. 14. XII. 4. XIV. 1.

** Példa besz. XI. 22.

Dann jener lasset sich mit Schönheits-Fesseln binden,
 Und meint, nur habe er, was sein Vergnügen stillt:
 Ein ander meint in dem den rechten Zweck zu finden,
 Wenn er nebst einer Braut, den Kasten find gefüllt.
 Der sucht durch Heyrath hoch hinan ans Bret zu kommen,
 Und jenen treibet nichts, als seine geile Lust:
 Drum wird von Gott als denn der Seegen weggenommen,
 Der keuschen Hertzen sonst alleine ist bewusst.
 Ich preise diese Wahl, die nach der Tugend gehet,
 Wenn Lieb'und Gottes-Furcht die Trauungs-Ringe sind;
 Wenn Braut mit Bräutigam in einem Sinne stehet,
 Bey denen Hertz und Hertz in Keuscheit sich verbind.
 Der Ehstand ist beglückt, der so wird angetreten,
 (a) Wie ihn Tobia dort und Sarah fiengen an)
 In wahrer Gottes-Furcht) mit Flehen und mit Beten,
 So wird der Geist verbannt, der ihnen schaden kan.
 Der Ehstand ist vergnügt der so zu Gottes-Ehren,
 In steter Einigkeit und Friede wird geführt:
 Da auch die Liebe wächst, wenn sich die Jahre mehren;
 Wo Tugend Frömmigkeit das Ehebett ziert.
 Kurtz: wenn ihr Hertz, ihr Sinn, in Gott zusammen fließen,
 (b) Der Sie aus beyden Eins durchs Eheband gemacht,
 Nicht trachten frembder Lust durch (c) Trennung zu geniessen,
 Wenn Satan Sie mit List zu scheiden ist bedacht.
 Und dis, Begluctes [I] Paar, ist das, was Sie beginnen,
 Dass Tugend, (d) Frömmigkeit auch sey ihr Eheband,
 Dadurch ihr keusches Hertz und ihre keusche Sinnen,
 Vollführen seeliglich den rechten Ehstand.
 Sie bleiben dann beglückt, und stets in Seegen stehen,
 Es treuffle nichts als Heil von oben auff Sie zu.
 Nichts anders müssen Sie an ihrer Seiten sehen,
 Als Liebe, Einigkeit, Vergnügsamkeit und Ruh.
 So, dass in ihrem Gott Sie alles dieses gründen,
 Der beyder Hertzen selbst so fest verküpfet hat:
 So werden Sie dereinst die süßen Früchte finden,
 Die dieser Heilige Stand mit sich führt in der That.
 Und Ihnen muss noch hier des Himmels-Vorschmack werden,
 Wenn so ihr Hertzin Eins in Gott verbunden ist:
 Bis Er Sie zu sich zeucht zum Himmel von der Erden,
 Da man der süßen Lieb' in Jesu selbst genießt.

(a) Tob. VIII, 4. seqq, (b) Gen. II, 14. Matth. XIX, 5. 6. Eph. V, 31. (c) I Cor. VII, 5. 4. 3. Prou. II, 17. 16. (d) Syr. XXVI, 1 seqq. c. XXV. 11. Prou. XLI, 4. c. XXXI, 10.

Blahoslaweny (a) gest kdo se Pana bogj)
 A po cestach geho ustawicne chodj.
 Nebo z prace Rukau swych ziwnost mit' bude|
 Wsse cinenj geho | sstasne se powede:
 Manzelka gako Kmen wyborny a plodny |
 Rodit bude gak' Strom pry wodach sstjpeny.
 Ditky co mladistwe pekne oliwowe |
 Wukol stolu geho stat budu spanile.
 Ay takowe bude mjti Pozehnanj!
 Genz se Hospodina bogj bez Prestanj!
 Tak dum swug w Pokogj rozssjten uhljda |
 Ano Syny Synu Hospodin g'mu prida.
 Tot' gest UROZENY ZENICHU co tobe |
 Y tweg UROZENEG winssugj w Te dobe.
 Totiz by Hospodin TOBE wsse to prydal |
 Cheoz gsem ga ctwerjm Yazikem ted zadal.

(a) Zalm. CXXXVIII. col. Zalm. CXXVII.

III.

Qvervla Vox | Svper | Obitv Proematvro | Vitri Ivvenis | Nobilissimis Doctissimiqve | Georgii Strbae, | Carponensis Hvngari, | Divinae et humanae sapientiae Cvltoris, | Pii Aeqve ac Industrii, | Qvvm Is, Septimo Svpra Vicesimvm Anno, Vix Dvm Expleto, Post | Dvrioris Morbi Difficvltates, Anno Ortae Salvts, M DCC VIII. V. Kal. Martii, | Qvae Dominica Invo-cavit Erat, | In vulneribus patientis Iesv placide expirasset, | Atqve | Ex Hallensi Regia In Coelestem Academiam | Transportaretrvr. | Interprete | Matthia Bel, Otsouiensi Hungaro, | tum Lyc. in Coenob. B. M. V. Magdeburg. Inform. | Halae, | Litteris Stephani Orbani, Acad. Typ.

Ad muncium: *ὁ φίλος σου ἀπέθανε!*

Ach wehl wie ist mir doch? so ist der Tag gekommen,
Der mir ein Tiefes Ach und nasses Weh abzwingt,
Der mir auch unverhofft ein schwarzes Siegel bringt;
Ach die betrübte Post: Dein Freund ist dir entnommen!
Wer hatt' es wol gemeint, da ich im vor'gen Jahre
Tod-kranck darnieder lag, da mein erblasster Mund
Die Sprache schon verloh'r, da schon die Todes-Stund,
Von ferne drohete mit ihren schwarzen Bahre:
Wer? sag ich, meinete dass Du, da ich entzogen
Durch Gottes Krafft den Tod, so bald durch deine Macht
Solst werden in die Grufft, ich in das Leyd gebracht.
So wird der arme Mensch in Meinungen betrogen!
Doch Deine Frömmigkeit, die Anmuth der Geberden,
Der starcke Glaubens-Schild, der reine Tugend-Schein,
Die Hoffnung in Geduld, die Lieb ihn Furcht und Pein,
Wird nicht wie Haut und Fleisch zu Staub und Asche Werden.
Jetzt bist Du, Werthester, mir und der Welt entrissen,
Und schauest unter Dich das Heer der Sternen an;
Dein redlich Bruder-Hertz, das kein Grab fassen kan,
Muss ich an fremden Ort, ach Jammer! gänzlich missen.
Du bist nun allbereits im rechten Vaterlande,
Worinn Gott und das Lamm der reine Tempel ist,
Die Sonne ihren Glantz und ihren Schein vergiss't,
Verachtest unsre Welt mit ihren Koth und Tande.
Ich Armer aber muss nach meines Gottes Willen,
Fortsetzen meinen Lauff | fort kämpffen meinen Kampf,
Hilff Gott! mir wird oft bang, dass ich bey Rauch und Dampf
Mein trauriges Gemüth in Hoffnung könne stillen!

Ejusdem argumenti elegia Hungarica.

Jaj emberi nemnek nem kedvező halál!
Éles kaszád meg sért, valakit hol talál!
Im kedues tarsomra véletlenül szállál!
Jaj te iffijakkal rutul bánó halál!
Iónathán! Iónathán! kesergő Dávidnak
Vala ottan szava, midőn Iónathánnak
Hallotta halálát szives Baráttjának;
Hát én most mit szőlyyak halálán Strbanak?
Strba György! Strba György! soha nem gondoltam,
Midőn tavaly őszszel sulyos beteg voltam,
Es midőn Hallában te tüled el váltam;
Hogy mostam meg hálnál bizony nem gondoltam!
Sőt remélem vala hogy olly időt érek,
Mellyben veled együtt haza vissza térek
S-azon barátságban ott-is veled élek
Es egygyes lélekben a' nagy Istent félek
De im el indultál más és jobb hazába,
S-már-is örvendőzöl örök bődögságba;

Holott még én szegény ez álnok világba,
 Fohászkodván élek sok epesztő buba.
 Oh kegyetlen halál, vallyon mért siettél?
 S-miért olly idein barátomra jöttél?
 Mért inkább egyebet helyében nem vettél?
 Haszontalanokat torkodban nem szedtél?
 Mert Strba György Uram sok s-nagy tudóssága,
 Képmutatás nélkül való jámborsága,
 Szelédsége s-azzal alázatossága,
 Istenes étellel szive tisztasága;
 Bizonynal jól tudom, hogy egyszer hazánkban
 Használhatott volna Szent Eklesiánkban:
 S-jaj im oda vagyoni idegen országban,
 Meg holt amaz híres Academiában.
 De én mért panaszlom illy állapotodat?
 És miért siratom bődög haláloedat?
 S-vallyon mért irigylem, nagy bődögságodat?
 Mivel szembül szembe már nézed Uradat!
 Vijtad amaz nemes lelki hárczot s-abbán,
 Hiv vótál halálíg s-igaz vallásodban;
 Most éleedet [!] után örök boldogságban,
 El nyerted a' pályát fényes Menyországban.

DIALOGUS, CUM PIE DEFUNCTO, BOHEMICUS.

Kam se beress? ach kam? Bratre mug premily!
 Ach! procez Srdce me teskljss wtouto chwili?
 Ticho, Bratre mily! co sobe tak stjaskass?
 Gakyze uzitek ztweho Place zjskass?
 Mam ktomu prjcinu | neb sem se nedomnel |
 Zebys wtweg mladosti odsud odgjt mel.
 O! zdalis sy nectel wpjssmech otom mnoho |
 Ze Smrt zsebau bere kde pochitj koho?
 Ovssem! ale wssakze Twa wrucna Poboznost
 Mela mit wymjnknu | Twa Stredmost y Schopnost.
 Bludjss! nebo k Smrti tj ovssem gsau zrelj |
 Genz tudy gsau wrucneg Poboznosti wrej.
 Ktemu pak twa Prace | a mnohe Umenj;
 To wisse Cyrkwy Pane neprospege ninj?
 Ay co to za sskoda? kdygsem gen mu Dussi
 Retowal Krystus sam opatrj swau Rjssi.
 Co pak Rodicowe? y co Twa Rodina
 Delat buda | kdy knim dugde ta Nowina?
 Nechat se stim tessj ze wziwote wecnem
 Opet se zhledame w Swete neskonecnem.
 Ach nez ga gsem Bratre! giz ninj bez tobe;
 Zdaz nema narjkat Srdce me wte dobe?
 Nikoli! mug Bratre! Bozj gest to djlo |
 Zenjchu meg Dussi tak se gest ljbylo.
 Nez progsem ga stebau nemohel wespolek
 Umrjt | a zanechat ten marny Okrsslek?
 Ach! pozhoweg Bratre! cekeg twu Hodinu!
 Prindess zamnu | kdy se bude ljbit Panu.

EPITAPHIVM.

Huc Viator! | lege et luge | peregrini quippe ossa, peregrina haec tegit humus, | Doc-
 tissimi atque Nobilissimi | Georgii Strbae. | qui dum viveret, | natione, Hungarus, | patria,
 Carponensis, | aetate, iuuenis, | studiis, sapientiae vtriusque cultor, | dignitate, regenitus

Dei filius, | conditione, homo fuit. | magna, | luctantis inter, tot mala, | Patriae, | Parentum, | Amicorum, | bonorumque omnium | SPES. | Sed quam, eheul mors inuida | demessuit ante messem. | nimirum, O. S. MDCCVIII. V. Kal. Martii, | aetatis XXVII. | Tu iam abi Viator! | et Te, quis esse, peregrinum esse | memento!

bene merenti posuit
M. Bel.

Téglás Tivadar

A SZÁZÉVES SZEGÉNY GAZDAGOK NÉHÁNY KÉRDÉSÉHEZ

„Jókaitól nincs új könyv. Hát mit akar? Miért nem ír?” (Mikszáth Kálmán: *Jókai Mór élete és kora* 221. old.) Egyre gyakrabban hangzott el ez a kérdés 1860-ban a magyar olvasóközönség részéről, aki megszokta kedvence termékenységet, és most már másfél éve nem olvashatott újabb Jókai regényt. A közönség ugyan élénken figyelte az eresztékeiben nyikorgó Ausztria nyögdecseletését, örömmel szédült bele Nyáry Pál és Ghiczy Kálmán merész hangú politikai kijelentéseibe, hallgatja Garibaldi csapatairól és a magyar emigránsok mozgolódásairól szóló híreket, és hajlandó az örök kétkedő Kemény Zsigmond pesszimista rémképeit feledve egy új hajnal hasadásában reménykedni, de azért a zsebüket féltő kiadókkal együtt várja az újabb Jókai regényt is.

Pedig Jókai ebben a meddőnek tartott időszakban is dolgozott, noha képzelt tüdőbaja, vérhányásai, emlékeztethették gyermekkorának gyengeségeire, apjának beteges tüdejére, és felidézhatték benne Meránnak, a tüdőbetegek szomorú halottasházának képét. A betegség rémképei mellett a függetlenség lehetőségei, a politikai életbe való bekapcsolódás gondolatai foglalják le az író, így nem is csodálkozhatunk azon, hogy az *Ústőkös* szerkesztésén és a *Kakas Márton* naptáron kívül egyebet nem produkál.

A friss emlékek és nem utolsó sorban az anyagi szükség azonban ismét regényt íratnak vele, és 1861 januárjában a *Szegény gazdagok* utolsó kötete is elhagyja a nyomdát. A készülő regény első híreit 1859 őszén kapjuk (*Képes Ujság* 1859. szept. 18.), míg decemberben már egy reprezentatív bécsi lap a *Neueste Nachrichten* érdeklődéséről és közlési óhajáról és vele természetesen a német fordítás lehetőségéről értesülünk (*Képes Ujság* 1859. dec. 4.)

A regény első kötete megjelenésének híre 1860. június 10.-ről (*Vasárnapi Ujság* 1860. június 10.) míg a zárórésze 1861. január 20.-ról való (*Vasárnapi Ujság* 1861. január 20.)

A regény keletkezéstörténetét elég alaposan feldolgozták. A tanulmányok és monográfiák egybehangzóan az 1858-as erdélyi utazás élményanyagából, a román nép megértéséből, a közeledési szándékból, és a Hátszeg vidékén keringő Fatia Negra, legendából merítik. Jókai feledve a véres 48-as napokat, nyújtja kezét a román nép felé. Jókai 1858-as erdélyi útjáról részletesen számol be Kristóf György két könyve, a *Jókai napjai Erdélyben*. Kolozsvár 1925., és a *Királyhágón inneni írók Erdélyben*. Kolozsvár, 1942. Az 1860-as évek fellendülő nemzetiségi kultuszáról, ennek irodalmi tükrözéséről bőséges utalásokat tartalmaz Nagy Miklós cikke.¹ A regény látzólagos logikátlanságairól, Hátszegi Fatia Negra öngyilkosságáról, a Henriettel kötött „*érdekházasságról*”, a jelentős méltatások mind említést tesznek, kezdve a maradandó Jókai kritikák sorát megnyitó Arany tanulmánytól,² Zsigmond Ferenc Jókai monográfiáján keresztül, Nagy Miklós idézett cikkéig. A regény nagyszerű erdélyi tájképeiről, a román népviselet festői rajzáról, az egyszerű román pástzorember primitíven is kristálytisza erkölcsiségének megelevenítéséről a korabeli, majd későbbi napilapok, különösen az erdélyiek egyaránt lelkesedéssel beszéltek. A román népszokások, különösen a kihalóban lévő Gaina-hegyi leányvásár megörökítéséért a folklorkutatók is köszönetet mondanak Jókainak. (*Magyar Lapok [Arad] 1938. febr. 20*) Ezeket a kérdéseket érintette már Jókai irodalmunk és summálása is hamarosan megszülethetik, a kritikai Jókai kiadás jegyzetapparátusában.

A regény százéves évfordulója mégis feljogosít arra, hogy a regény eddig kevéssé érintett, illetve nem teljes mértékben tisztázott kérdéseire néhány adalékkal hozzájáruljunk.

Az egyik a regény kulcsalakjainak kérdése. A *Szegény gazdagok* az eleven élethez közel álló típusok sorát produkálja. A regény hősei, éppen jellegüknél fogva, lehetőséget nyújtanak

¹ It. 1955. Jókai Mór: *Szegény gazdagok*.

² ARANY JÁNOS: *Szegény gazdagok*. 1861. márc. 6. (Szépirodalmi Figyelő, valamint. A. J.: *Összes prózai művei*, 1007—1015. 1.).